

Levelek Serédi Jusztinián hercegprímáshoz, 1939–1944

2016 tavasza óta, mint a Yad Vashem Archives Magyarországi Kutatócsoportja vezetője, kollégámmal, Eszes Beátával a Prímási Levéltárban (továbbiakban: PL) kutatunk. Az 1938–1948 közötti iratanyagot nézzük át, és minden olyan dokumentumot kijelölünk másolásra, amelyben a „zsidó” – illetve a „cigány” – szó bármilyen összefüggésben előfordul. Az eddig kiválogatott több tízezer oldalnyi dokumentumról, mint a kutatócsoport 1994-es fennállása óta tettük ezt a nagy országos, fővárosi és vidéki levéltárakban is, a PL-ben is digitalizált címléírást készítünk. A PL-ben a végéhez közeledik a feltáró munkánk. Serédi Jusztinián¹ hercegprímás, majd utódja, Mindszenty József² hivatalos iratai után átnéztük magánlevelezésüket, jelenleg már a Budapesti Általános Érseki Helynökség (továbbiakban: BÉÁH) 1943-as irataiban kutatunk.

64

Az alábbiakban olvasható kilenc dokumentumot több száz, hasonlóan fontos, értékes, olykor megrázó irat közül válogattuk ki. A levelek írói között van antiszemita zuglói polgárasszony (1. sz. dokumentum), akit felháborított, hogy r. k. konvertita, egyébként zsidó származású lelkészük a II. világháború kitörése utáni első vasárnapon, 1939. szeptember 3-án elítélte a Molotov–Ribbentrop-paktumot, és felszólította híveit, hogy imádkozzanak a lengyel fegyverek győzelméért.

A kérvényező, segítséget kérők között akad olyan is, aki nem is sejtette, hogy felmenői között nem csak, ahogy akkoriban mondták-írták, „őskeresztények”, hanem zsidók is voltak. Erre csak akkor döbrent rá, amikor igazolni kellett származását, és kiderült, hogy szülei, nagyszülei között voltak izraelita vallásúak is. Ez pedig 1938–1939 után Magyarországon sokak számára valóságos tragédiát, súlyos egzisztenciális fenyegetést jelentett. Ilyen „nem tiszta őskeresztény” származású feleség volt Mészáros Aladárné és a Trugly Margit álnéven kérvényét aláíró is. Az igazán alacsony rangú honvéd altiszt, Mészáros Aladár érdekében azonnal megmozdult a BÁÉH és a hercegprímási apparátus, támogató levelet írtak a honvédelmi miniszternek, aki megnyugtatta Őminenciáját, hogy Mészáros Aladár feleségének származása (édesanyja volt izraelita) nem lesz akadálya az előléptetésnek. Az

¹ Serédi Jusztinián (1884–1945) katolikus pap, érsek, hercegprímás, bíboros. 1927-ben XI. Piusz pápa a Horthy-kormányzat kifejezett ellenkezése dacára esztergomi érsekké nevezi ki.

² Mindszenty József (1884–1975) katolikus pap, érsek, hercegprímás, bíboros. 1944-ben XII. Piusz pápa veszprémi püspökké – majd 1945-ben, Serédi halála után esztergomi érsekké nevezte ki. 1948-ban letartóztatták, koncepciós perben életfogytiglani börtönre ítélték. 1956-ban a forradalmárok kiszabadították, a szabadságharc leverése utána az USA budapesti követségén kapott menedéket. 1971-től előbb Rómában, majd haláláig Bécsben élt.

akkoriban, tehát 1939 végén, 1940 elején érvényben lévő diszkriminatív törvények és rendeletek értelmében egyébként a kérvényező feleség amúgy is mentesítettnek minősült, édesapja az első világháborúban hősi halált halt, a hadiárványokra pedig nem vonatkoztak a zsidótörvények. (3. a-b-c. dok.)

„Trugly Margit”, aki őszintén és öntudatosan bevallotta kérvényében, hogy ő bizony antiszemita, többek között arról tájékoztatta a hercegprímást 1941 júniusában, hogy egyes minisztériumokban valóságos családfakutatási láz tört ki. Nem a saját családjuk származását, őseit keresik, hanem azt kutatják egyesek, hogy kollégáik, az esetleges előléptetésnél versenytársaik, sőt, azok hozzátartozói, elsősorban feleségük családfáján nem akad-e akármilyen távoli, de zsidó ős. És ha csak egyetlen, ahogy írja, „kellemetlen származású nagyszülőt” felfedeznek, akkor az illető elveszett ember, az előléptetésből kizárják, sőt volt, hogy kirúgták állásából. Végső kétségbeesésében a háromgyerekes családanya csak annyit kért, hogy a hercegprímás érje el, módosítsák úgy a zsidótörvényt, hogy az állami hivatalnokok feleségének származását ne lehessen vizsgálni. Serédi neki nem tudott, nem is akart segíteni, semmitmondó válaszelevelében csak sajnálkozását fejezte ki. (4. dok.)

Írtak a hercegprímásnak zsidók is, ők is segítséget kértek tőle, vagy „csak” tájékoztatták hitsorsosaik üldözéséről. Glück Antal 1941 nyarán a kőrösmezői deportálásokról számolt be pontos nevekkal, adatokkal. (5. dok.) Víg Jakabné ugyancsak 1941 nyarán deportált lánya, veje és két unokája számára szeretett volna valahová Galíciába télikabátot, fehérenmút küldeni, de 1941 decemberében még azt sem tudta, hogy hol tartózkodnak. (6. dok.) Erre a két levélre még csak nem is válaszoltak Esztergomból, nyilván reménytelennek ítélték az „ügyeket”.

Talán tekinthetjük a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) illetékes tisztviselői cinizmusára jellemzőnek Kannengieser László esetét. Feleségét és hatéves kislányát 1941. július 31-én deportálták, majd egy évvel később az országból való kiutasító határozatot visszavonták. A kétségbeesett vagy csak túlságosan optimista és nagyon tájékozatlan férj és apa ezek után a hercegprímás és a Vöröskereszt segítségével szeretett volna deportált hozzátartozóit visszahozatni. (7. dok.) Esztergomból azonnal átírtak a Magyar Vöröskereszt központjába, ahol biztos, hogy megpróbálták valamit tenni, legalábbis további személyi adatokat kértek Kannengieser Lászlótól.

Ösztreicher Ignác beregszászi zsidó részletesen tájékoztatta a hercegprímást arról, hol és kik követnek el atrocitásokat a zsidók ellen Kárpátalján. Különösen érdekes, amit a frontról visszatért magyar katonákról ír, akik nyilván a megszállt szovjet területeken szokták meg, hogy a zsidókkal bárhol bármit meg lehet tenni. (8. dok.) Az ő levelét is válasz nélkül hagyták.

Végül külön szeretnénk kiemelni Szerencsés József dombóvári tanár levelét, amelyben az 1944-es gettózások és deportálások borzalmairól számolt be nagyon pontos, olykor megdöbbentően részletes levelében a hercegprímásnak. (9. dok.) Aki udvarias válaszában tájékoztatta a levélíró arról, hogy számára semmi új információt nem tartalmazott a levele. Más kérdés, hogy a bátor, ember- sőt zsidóbarát dombóvári tanár már csak akkor (július 10-

én) írta meg levelét, amikor úgy tudta, hogy a Dunántúlon már nem maradt egyetlen zsidó sem. Nagyon úgy tűnik, hogy azt még nem értette meg, hogy Budapest kivételével akkor már az egész ország „zsidómentes” volt.

A dokumentumokat teljes terjedelemben, az eredeti helyesírással (pl. katolikus, ghettó, waggon stb.) tesszük közzé, csak a központozást (hiányzó vagy fölösleges vesszők) javítottuk. Az esetleg kimaradt, kifelejtett betűket szögletes zárójelben pótoltuk. Ahol szükségesnek látszott, ott a szöveghez magyarázó jegyzeteket fűztünk.

Külön szeretném köszönetemet kifejezni azoknak a kollégáimnak, akik információkkal, tanácsokkal segítettek e dokumentumok sajtó alá rendezése során. Elsősorban Eszes Beátának, Gálffy Zsuzsának, Gárdonyi Máténak, Hegedűs Andrásnak, Molnár Juditnak, Toronyi Zsuzsának, Trugly Sándornak és Vörös Istvánnak vagyok hálás.

Ha esetleg hibák, tévedések maradtak a szövegben, azokért kizárólag én vagyok a felelős.

1.

Bernárdt Győzőné izgatásért feljeleni Serédi Jusztinián hercegprímásnál Huszár Elemér zugligeti plébánost, 1939. szeptember 4.

Mélyen Tisztelt Méltóságos Úr!³

Bátorkodom felhívni szíves figyelmét a zugligeti lelkészünk helyén nem való prédikációra. Már nagyon rég óta túrtörtetem magam, hogy bejelentsem Méltóságodnak zsidó származású lelkészünk, Huszár Elemér⁴ politizálását, amit az oltárnál mise közben tesz. De mindennek van határa, s amidőn tegnap⁵ a 2 antikrisztus összefogásáról beszélt,⁶ és a híveket felszólította, hogy imádkozzanak a lengyel fegyverek győzelméért, – elhatároztam, hogy izgatásért feljelenem. Utóvégre, ha a magyar kormánynak jó a német barátság, akkor ne izgasson ellene az a lelkész, akiről mindenki tudja, hogy németgyű-

66

³ A levélíró nem volt tisztában a Horthy-korszakban érvényben lévő megszólításokkal. A hercegprímást, miként magát Horthy Miklós kormányzót és még néhány mediatiszált grófi család fejét „Főméltóságú”-nak kellett szólítani. A „nagyméltóságú” megszólítás járt többek között a katolikus érsekeknek, a Felsőház és a Kúria elnökének, míg „méltóságos”-nak többek között a püspököket, a Képviselőház elnökét kellett szólítani. Erről lásd: Dr. Nagy Csaba Attila: Az arisztokrácia és az úri középosztály megszólításai a Magyar Királyságban. <http://regnumportal.hu/regnum2/node/434>, letöltve: 2019. november 15.

⁴ Huszár (1882-ig Held) Elemér (1872–1960) katolikus pap, zsidó családban született, 1894-ben a budapesti tudományegyetemen jogból doktorált, a teológiát a Pázmáneumban végezte el, majd tanult Rómában is. Művelt, sok európai nyelven beszélő lelképásztor volt, 1928-tól 1944-ig Bp. Zugliget lelkésze. 1942-től a frontra küldött munkaszolgálatosokat halálos veszélyben lévőnek tekintette és soron kívül keresztelte. Többször feljelentették, 1944 végén a nyilas Számonkérő Szék rövid időre letartóztatta. A világháború után hivatalos beosztás nélkül Csótton élt.

⁵ 1939. szeptember 3., vasárnap. Ezen a napon üzent hadat Franciaország és Nagy-Britannia a Lengyelországot szeptember 1-jén hadüzenet nélkül megtámadó Németországnak.

⁶ Huszár Elemér Németország és a Szovjetunió megneptámadási szerződésére, közismertebb nevén a Molotov–Ribbentrop-paktumra célozhatott. Az 1939. augusztus 23-án Moszkvában aláírt szerződés titkos záradékában a két nagyhatalom felosztotta egymás között Lengyelországot és a balti államokat.

lölete onnan származik, hogy apja óbudai rabbi volt, s anyja is keresztvíz nélkül halt meg 2 év előtt. Politikai meggyőződése bármi lehet, de ne vigye a prédikációiba állandóan. Zsidó fajvédelmi beszédek is szokott tartani az evangélium magyarázata helyett. Mondhatom, nem egyszer felforrt a vérem beszédei hatása alatt, és egész misei áhítatomat megzavarta vele.

Nagyon kérem, Méltóságos Uram, orvosolja e bajunkat mielőbb.
Maradok mély tisztelettel híve

Bernárdt Győzőné

Eredeti, kézzel tintával írott levél. PL-II-14-BÉÁH-7361/1939.

A levelet 1939. szeptember 14-én iktatták a BÉÁH-ban, a felzetre a budapesti érseki általános helynök, Hamvas Endre⁷ ráírta: „Huszár Elemér behívva és kellő figyelmeztetésben részesítve ÉH [érseki helynök] részéről. IX. 11.”

2.a.)

Lády Gézáné⁸ és Sinay Kornélia kérvényezik Serédi Jusztinián hercegprímástól keresztleveleik módosítását, zsidó származásuk említésének kihagyását a hivatalos másolatból, kb. 1940. december közepe

FŐMAGASSÁGÚ ÉS FŐTISZTELENDŐ
BÍBORNOK HERCEPGRPÍMÁS ÚR!
LEGKEGYELMESEBB ATYÁNK!

67

Alulírottak avval az alázatos kéréssel fordulunk Főmagasságú Urunkhoz, hogy Édesanyám, illetve húgom: néhai özv. Pongrácz Ferencné szül. Sinay Jenny, valamint alulírott Sinay Kornélia részére a Budapest ferencvárosi r. kath.⁹ plébániahivatal által keresztleveleiknek oly módon való kiadását engedélyezni kegyeskedjék, hogy ezen okmányokon az a körülmény, miszerint ők kisgyermekkorukban vétettek át a zsidó vallásból a róm. kath. vallásra – ne legyen feltüntetve.

Az áttérés 1887. október 31-én¹⁰ történt, amikor nagyatyám (atyám) nemes Sinay Antal m. kir. honvédhadnagy feleségével és 4 kiskorú gyermekével megjelent a ferencvárosi plébános előtt, és mindnyájan áttértek a róm. kath. vallásra. Sinay Jenny ekkor 5 éves, Sinay Kornélia pedig 7 éves volt.

⁷ Hamvas Endre (1896–1970) püspök, érsek. 1940-től 1944-ig budapesti érseki helynök. 1944. március 3-tól csanádi püspök. A német megszállás után többször élesen, templomi szószékéről nyilvánosan is elítélte a zsidók üldözését, több levélben tájékoztatta Serédi Jusztinián hercegprímást a gettókban, gyűjtőtáborokban tapasztalt kegyetlenkedésekről. 1951–1956 között az esztergomi főegyházmegye apostoli adminisztrátora, együttműködik a kommunista hatalommal, 1964-től kalocsai érsek. Életről lásd még: Bálint László: *Hamvas püspök és az ÁVH*. Budapest, METEM, 2014, 248.

⁸ Lády Gézáné, sz. Pongrácz Paula (1903–1978).

⁹ Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva.

¹⁰ Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva.

¹¹Én: Lády Gézáné¹² szül. Pongrácz Paula erről az áttérésről semmit sem tudtam mostanáig, és abban a nyugodt tudatban éltem, hogy régi katolikus családból származom anyai részről is. Csak most, hogy férjemnek¹³ – aki [az] egyik róm. kath. püspökség erdőfőmérnöke – egy pályázattal kapcsolatban igazolnia kell úgy saját, mint felesége felmenőinek születési és keresztelési adatait, döbrentünk rá a lesújtó valóságra, hogy anyai nagyszüleim még zsidók voltak, és Édesanyám is ennek született. 3 gyermekünk van, akiket taníttatni, egyetemre küldeni szeretnénk, hiszen az életre vagyont vagy más földi javakat nekik úgysem adhatunk. A fennálló és még hátra lévő törvények gyermekeink tanulmányait és az életben való elhelyezkedésüket csak úgy tennék lehetővé, ha nagyszüleik kereszténysége igazolható volna. Kétségbeesetten állunk szemben evvel a rideg körülménnyel, hogy – ha Eminenciád jósága és irgalma meg nem könyörül rajtunk, nemcsak férjem pályájában történhetik katasztrófa, de ártatlan gyermekeik boldogulása, megélhetése is veszélyben forog.

Mély tisztelettel kérem Főmagasságú Uram, hogy figyelembe véve Édesanyám és Néném esetében azt, hogy egészen kis gyermekkorukban lettek katolikusokká, és hogy egész életükben buzgó és jó katolikusok voltak, – méltóztassék a ferencvárosi plébánia által 8242/1940.¹⁴ szám alatt múlt év végén felterjesztett kérelemnek helyt adva a két keresztlevelet a kérelmezett módon kiállítani. Tudomásom szerint hasonló, méltánylást érdemlő esetben erre volt már praecedens.

68

¹⁵Én: Sinay Kornélia székesfővárosi tisztviselő vagyok, aki becsületen munkában már megöregedtem, feletteseim, munkatársaim, ismerőseim egyike sem tudja, nem sejti származásomat. Keresztleveletem nekem is be kell mutatnom, s ha Legkegyelmesebb Atyám irgalma nem teszi lehetővé, hogy abban kisgyermekkoromban felvett, de igaz meggyőződéssel vallott hitem legyen a kért módon feltüntetve, elvesztem kenyeremet, és vagyontalan szegényen, előregedve, mindenkitől megvetve és elhagyva maradok végtelenül súlyos körülmények közt...

Főmagasságú Urunk!

Kegyeskedjék figyelembe venni Édesanyám, illetve testvérem esetében azt is, mennyire buzgó és jó katolikus volt. Mint a Budapest herminamezői, majd Szent Család egyházközségek egyik legbuzgóbb tagja, a Szociális Missziótársulat tagja, oltáregyleti elnöknő volt, aki oly sokat tett, buzgólkodott az Egyházért, mint kevesen mások. Amikor az Actio Catholica¹⁶ még csak a szívekben élt, ő már a világi apostolkodásnak példát mutatott másoknak

¹¹ A bekezdés elején kézzel, tintával írott 1-es sorszám áll.

¹² Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva.

¹³ Lády Géza (1899–1994) erdőmérnök, 1926-tól 1945-ig a Szatmári Püspökség erdőgazdaságának vezetője. 1945 után a Földművelésügyi Minisztériumban a Fásítási Osztály vezetője, 1953-tól 1956-ig az Erdészeti Tudományos Intézet igazgatója. 1956-ban demokratikus magatartása miatt leváltják, kéri nyugdíjazását.

¹⁴ Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva.

¹⁵ Ide pedig 2-es sorszámot írtak kézzel, tintával.

¹⁶ Actio Catholica (= katolikus tevékenység) a hívők közreműködése a papság apostoli munkájában. Elvileg az összes katolikus tagja lehetett, de ez nem volt kötelező. Ismeretterjesztő, hittérítő és segélyszervezet volt.

Kornélia néniével együtt, aki ma is tevékeny tagja a Szt. Család egyház-községnek. Édesanyám buzgalmáról legtöbbet Mihalovits Zsigmond prelátus,¹⁷ kanonok úr tudna mondani, aki akkor, mikor egyházközsege még a legnagyobb nélkülözéseket szenvedte, boldogult Anyámban egyik leglelkesebb, fáradhatatlan segítőtársát tudhatta maga mellett. Még temetésekor mondott beszédében is megemlékezett példás katolikus voltáról, karitatív hitbuzgalmi tevékenységéről. Mindezeket Ő egészen biztosan teljes mértékben és szívesen lesz hajlandó bizonyítani. Legkegyelmesebb Atyánk! Egyes buzgó világi tagjai Egyházunk látható módon is kitünteti. Édesanyám méltó lett volna erre a magas egyházi kitüntetésre, de szerénysége, igazi katolikus lelke erre soha nem vágyott. Kegyeskedjék neki lehetővé tenni, hogy egyetlen leányának és három unokájának földi élete ne váljék – önhibájukon kívül – üldözötté, boldogtalanná, s emiatt békés lehessen nyugovása...

Főmagasságú Urunk! Most, amikor nemcsak megélhetésünk, de ártatlan gyermekeink jövője forog kockán, alázattal és nagyon kérjük, könyörüljön meg rajtunk, és kérelmünk teljesítésével segítsen meg bennünket. A hitben buzgó, nemesen gondolkozó, igazi katolikus családuknak szörnyű csapás volna, ha Édesanyám, illetve Sinay Kornélia katolikus születését igazolni nem lehetne.

Fogadja Főmagasságú Urunk mély hódolatunk és legmélyebb tiszteletünk kifejezését. Maradtunk felszentelt Jobbját csókolva Krisztusban hívei és alázatos szolgálói:

Lády Gézáné, Pongrácz Paula
Lakik: Bükkzsérc u. p. Bogács
Sinay Margit
Lakik: Budapest, Szondy u. 93.

69

Eredeti, géppel írott tisztázat, Lády Gézáné és Sinay Margit saját kezű aláírásával. PL-II-14-BÉÁH-2301/1941.

2.b.)

Juhász Sándor segédlelkész pártolólag felterjeszti az Érseki Helytartói Hivatalhoz a 2.a.) alatt közölt kérvényt, 1940. december 16.

Főtisztelendő Érseki Helytartói Hivatal!

Tisztelettel kérem, méltóztassék engedélyezni, hogy a mellékelt Sinay Kornélia Margit (szül. 1880. márc. 10., ker.[esztelve] 1887. október 31.) és Sinay Frida Eugénia (szül. 1882. márc. 8., ker. 1887. október 31.) féle keresztlevelekről tartalmilag egyező kivonatot állíthassunk ki a szülők vallásának és a jegyzetrotvatban foglaltaknak elhagyásával.

Budapest, 1940. dec. 16-án.

¹⁷ Eredetiben kézzel, tintával aláhúzva. Helyesen: Mihalovics Zsigmond (1889–1960), az Actio Catholica országos igazgatója volt 1933-tól. 1948-ban letartóztatása elől emigrált, az USA-ban telepedett le. Távollétében tíz év börtönre ítélték.

Mély tisztelettel:
Juhász Sándor
segédlelkész

Eredeti, géppel írott tisztázat, „Budapest-Ferencvárosi Róm. Kat. Plébánia Hivatal” feliratú fejléces levélpapírján (IX. Bakáts tér 13. – Telefon: 1-881-51), a Hivatal ovális pecsétjével és Juhász Sándor segédlelkész saját kezű aláírásával.

PL-II-14-BÉÁH-2301/1941. A fejléc alatt a lap bal felső részén kézzel, tintával „6984/17.” – valószínűleg a plébániahivatal belső iktatószáma szerepel.

2.c.)

Hamvas Endre érseki általános helynök válasza a IX. kerületi Plébánia Hivatalnak, 1940. december 19.

8242. szám.

Tisztelendő Plébánia Hivatalnak,

Budapest, IX.,

Folyó hó 16-án 6984. sz. a.[latt] kelt beadványára válaszolva értesítem, hogy a budapest-ferencvárosi plébánia kereszteltek anyakönyvében I. k. 1. l. 5. sz. a. bejegyzett Sinai Kornél és I. k. 1. l. 6. sz. a. bejegyzett Sinai Frida rovatából tartalmilag egyező kivonatot nem engedélyezhetek.¹⁸

70

Budapest, 1940. december 19.

bpest. érs. ált. helytartó

Eredeti, géppel írott, aláírás nélküli másodlat. Drahos János¹⁹ általános helynök 1941. április 21-én illetékességéből átküldte Hamvas Endre érseki helynöknek Lády Gézáné és Sinay Margit kérvényét.

PL-II-14-BÉÁH-2301/1941.

3.a.)

Hamvas Endre budapesti érseki általános helynök levele Bartha Károly honvédelmi miniszterhez Mészáros Aladár honvéd törzsőrmester, címzetes tiszthelyettes előléptetése ügyében, 1940. december 30.

Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úr!

Kegyelmes Uram!

Legyen szabad előadnom a következőket. Hozzám fordult Mészáros Ala-

¹⁸ Az első pillantásra egyértelmű szöveget valószínűleg a kérvényezők érdekeinek megfelelően értelmezték. Nem szó szerinti anyakönyvi másolatot állítottak ki, hanem olyat, amelyen felmenők eredeti (izr.) vallása nem szerepelt. Erre utal, hogy Láday a világháború végéig maradhatott a Szatmári Püspökség főerdőmérnöke.

¹⁹ Drahos János (1884–1950) választott püspök, esztergomi általános érseki helynök (1937–1950).

dárné m. kir. c.[ímzetes] tiszthelyettes felesége férje ügyében:²⁰ Férje előléptetés előtt állana, de mivel az asszony zsidó származású, állítólag emiatt nem kerül sor kinevezésére. Az asszony vegyes házasságból származott, és lévén²¹ az anyja zsidó eredetű,²² ő is követte anyja vallását, mivel a házasságot reverzális²³ nélkül kötötték meg. Ő maga azonban teljesen keresztény nevelésben részesült kiskora óta,²⁴ azonban csak 20 éves korában tért át hivatalosan katolikus vallásra. Még a férje sem tudta, hogy zsidó származású. Az asszony apja harctéren halt meg, és mint hadiárva nőtt fel és férjével 15 év[vel ez]előtt kötött házasságot. A házasságból két kisgyermekük van.²⁵ A férj 14 éves kora óta katona, 25 évi szolgálata van, és hogy kedvezőbb helyzetbe kerüljön, magán-úton tovább tanult és érettségét is szerzett.²⁶ Közben lett volna alkalma másutt is elhelyezkednie, azonban annyira szerette katonai hivatását, hogy erről hallani sem akart. Az asszony egészen kétségbe van esve, hogy miatta őskeresztény családból származó férje előmenetele lehetetlenné vált.²⁷

Arra kérem tehát Nagyméltóságodat, hogy tekintettel²⁸ az asszony hősi halált halt édesapjára és így precedenst egyáltalán nem teremtő esetére, méltóztassék az ügyet jóindulatú figyelmére méltatni és az esedékes előléptetés elé gördülő akadályt ne méltóztassék²⁹ legyőzhetetlennek minősíteni.

Fogadja Nagyméltóságod igaz tiszteletem őszinte kifejezését.

Budapest, 1940. december 30.

b. é[r]s[eki]. ált. helytartó.

Nagyméltóságú

vitéz dálnokfalvi Bartha Károly úrnak

m. kir. titkos tanácsos, sz.k.v.[szolgáltatón kívüli viszonyú] táborszernagy honvédelmi miniszter

Budapest

I. Szentgyörgy-tér 3.

71

²⁰ Mészáros Aladárné eredeti kérvénye nem található az iratok mellett, de tartalmát részletesen ismerteti Hamvas Endre a honvédelmi miniszterhez írott pártoló levelében.

²¹ E szót utólag, kézzel, ceruzával írta Hamvas Endre a sor fölé, és a melléje utólag géppel írott betoldott szót: „mivel” – kézzel, tintával kihúzta.

²² E szó után eredetileg „volt” – állt, ezt utólag kézzel, ceruzával kihúzta.

²³ „Vegyes” házasság esetén, vagyis amikor katolikus reformátussal, evangélikussal, esetleg izraelitával stb. házasodott össze, még a hivatalos, egyházi (és állami anyakönyvvezető előtt kötött) házasság előtt a házaspár kötelezték magukat arra, hogy születendő gyermekeik az apa vagy az anya vallását kövessék. A református vallású Horthy Miklós, amikor a katolikus vallású Purgly Magdolnával összeházasodott, abban állapodtak meg, hogy fiúgyermekük apjuk, leányuk anyjuk vallását követik majd. Ha házasságkötésük előtt nem írtak volna alá reverzalist, akkor is a fiúgyermek az apjuk, a leánygyermek az anyjuk vallására lettek volna megkeresztelve.

²⁴ Az utolsó két szót utólag, kézzel, ceruzával írta Hamvas e helyre.

²⁵ Itt eredetileg a mondat végén az állt, hogy: „két gyermek született”.

²⁶ Eredetileg a mondat vége így hangzott: „és az érettségét is megszerezte”.

²⁷ A géppel írott eredeti mondat így hangzott: „Az asszony még elválásra is hajlandó lenne, hogy ezzel ne akadályozza meg őskeresztény családból származó férjének az előmenetelét, pedig ezzel 15 éve fennálló boldog családi életét tenné tönkre.”

²⁸ Az eredeti, géppel írott változatban itt az szerepelt, hogy: „tekintettel a rendkívüli helyzetre és...”

²⁹ Eredetiben itt az állt, hogy: „ne méltóztassék az ügynek kedvező elintézésétől...”

Géppel írott fogalmazvány, Hamvas Endre saját kezű, kézzel, ceruzával végzett javításával.

PL-II-14-Budapesti Érseki Általános Helynökség iratai-702/1941

3.b.)

Hamvas Endre levele Mészáros Aladárnéhoz, 1941. január 2.

Tek.[intetes] Mészáros Aladárné úrnőnek

Budapest

III. Zsigmond király útja 21–23.

Férje ügyében hozzám juttatott kérvényére válaszolva értesítem, hogy ez kész a honvédelmi miniszter úrhoz való beadásra, azonban elegendő-e csak a férje nevének megemlítése a kérvényben, a szolgálati ág és beosztás helyének pontosabb³⁰ megjelölése nélkül? Erre vonatkozólag kérném választát.

Tisztelettel

Budapest, 1941. január 2.

bp. érs. ált. helytartó.

Eredeti, géppel írott, kézzel, tintával javított fogalmazvány. A levél bal felső sarkában kézzel, tintával írva 193/941 – valószínűleg belső iktatószám látható.

PL-II-14-Budapesti Érseki Általános Helynökség iratai-702/1941.

72

3.c.)

*A honvédelmi miniszter válasza Hamvas Endre levelére, 1941. február 4.
129/T.L.-1941.*

Méltóságos és Főtisztelendő
Helytartó Úr!

Mészáros Aladár hivatásos törzsőrmester, c. tiszthelyettes kinevezése tárgyában tanúsított nagybecsű érdeklődésére a Honvédelmi Miniszter Úr Ónagyméltósága távollétében és megbízásából közlöm, hogy nevezett csak 1941. november 1-vel kerül sorra a valóságos tiszthelyettesi rendfokozatba való előléptetésre.

Ha Mészáros a fenti időpontban az előléptetéshez megkövetelt összes feltételekkel rendelkezik, úgy előléptetését nem fogja [sic! helyesen: fogják] akadályozni a Méltóságod levelében említett különleges családi körülményei.

Fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem kifejezését, mellyel vagyok

mindenkor kész híve:

[olvashatatlan aláírás]

miniszteri osztálytanácsos

³⁰ Az utolsó négy szót utólag, kézzel, tintával írta a géppel írott sorok fölé Hamvas Endre.

Eredeti, géppel írott tisztázat a „Honvédelmi miniszter titkára” feliratú körbélyegzővel és a titkár saját kezű aláírásával.

Az irat felzetén kézzel, tintával Hamvas Endre szignója fölött ez olvasható: „Értesítve III/4. Itt volt, tudomásul vette, kérvényt visszavette.”

PL-II-14-Budapesti Érseki Általános Helynökség iratai-702/1941.

4.

Trugly Margit³¹ levele Serédi Jusztinián hercegprímáshoz kéri, módosítsák a fajvédelmi törvényjavaslatot, az állami hivatalnokok feleségének származását ne vizsgálják, 1941. június második fele

Amennyiben leveletem a Főtisztelendő Titkár Úr bontaná fel, mély tisztelettel arra kérem, ne olvassa azt el, mert lelkemet csak Ő Eminenciájának tárom fel igaz bizalommal, azért Jézus nevében arra kérem, hogy az ország legfőbb lelkipásztorához menekült lelkem ne zárja el attól, hogy súlyos lelki megpróbáltatásomban meghallgatásra ne találjak.

Nagyméltóságú Bíboros Hercegprímás Úr!
Excellenciás Uram!

Benyújtották a képviselőházban a keresztény-zsidó házasságok megtiltását célzó törvényjavaslatot.³² Őszintén helyeslem. A zsidóktól igyekeznek minden elveszett pozíciót visszaszerezni stb. stb. Nagyon helyesen és a magyarság érdekében valónak előrelátóan cselekszenek. Őszintén helyeslem ezeket is. De van egy kérdés, ami már nem politika, ami már az egyházat is érdekli, sőt, azt hiszem, hogy a nemzet számára sem közömbös egynéhány ezer magyar család élete, lelkinyugalma.

Az uram osztálytanácsos az egyik minisztériumban, most miniszteri tanácsosi kinevezés előtt áll, amely kinevezéssel egyidejűleg osztályvezetést is szándékoznak gondjaira bízni. Újabban azonban egyes helyeken azt a szokást vették fel, hogy a törvény kifejezett rendelkezésén túlmenőleg, ha egy állami tisztviselő családfájában vagy akár csak a feleségében csak egy kellemetlen származású nagyszülőt fedezzenek fel, az a tisztviselő elveszett ember, akit nemcsak az előrehaladásától fosztanak meg, hanem minden lehetőséget megragadnak arra, hogy a minisztériumból kidobják. Nemcsak a

³¹ A viszonylag kiterjed Trugly családban háromgyerekes családanya „Margit” keresztnévvel a Horthy-korszakban nem volt. Tudunk egy T. Margit nevű hölgyről (1891–1980), de ő, ellentétben e levél írójával, nem férjnél, és nem volt többgyermekes családanya. A Kékkeresztes Márta Betegápoló szervezet (Márta Ápolónő Egyesület) alapítója volt, 1927-től segédápolónők voltak a szervezet tagjai a budapesti Szent Rókus kórházban.

³² Az úgynevezett „fajvédelmi” törvény javaslatát (amelyet végül 1941:XV. tc. szám alatt fogadtak el és tettek közzé) még Teleki Pál miniszterelnök készítette elő, de öngyilkossága után (1941. április 3.) az új miniszterelnök, Bárdossy László terjesztette 1941. június 11-én a Képviselőház elé. Az alábbiakban olvasható levelet tehát e nap után írhatta Trugly Margit. Az eredeti levélben egyes szavakat vagy mondatok egyes részét kézzel, tintával aláhúzták, talán maga Serédi Jusztinián. A szövegekzlésnél követtük őt ebben.

sváb származású vezetők járnak itt elől, hanem a tehetségtelegebb tisztviselők így igyekeznek a kellemetlen versenytársakat kitúrni. Tudjuk azt is, hogy a most készülő új törvényt, illetőleg annak rendelkezéseit is túl fogják licitálni egyes sváb származású vezetők, ezért nagy utánjárással nemcsak az uram, hanem az én okmányaimat is (családom a még mindég megszállott Felvidékről származott) nagy nehézségek árán beszereztük, és ettől a naptól vagyok elveszett lélek. Okmányaimból ugyanis az derült ki – amiről eddig magam sem tudtam, mert szüleim eltitkolták előttünk –, hogy az egyik nagyanyám zsidó volt.

Eminenciás Uram!

Amikor az uram elvett, meglehetősen vallástalan és nem éppen a Krisztus szíve szerinti életet élő férfi hírében állt. De az Isten adott nekem elég erőt ahhoz, hogy az uramat visszavezesse Jézushoz, és tudom, főpásztori szíve örömmel telt volna meg, ha látott volna minket, az egész családomat minden hó első péntekjén áhítatba merülve, amint Jézust magunkhoz vesszük. Az uram, nemcsak a családjában, de hivatalában, társadalmi életében és az élet minden epizódjában hitvalló katolikus volt. A legutóbbi időig. Igen, a legutóbbi időig a családukban és a szívünkben otthon volt Krisztus. Tiszta szívvel és őszinte lélekkel vallhatom, hogy egy túfoknyi zsidót sem érzek magamban, nem húz oda engem semmi. Idegen nekem minden, ami zsidó. Katolikus hitemet és magyarságomat nem adnám én oda semmiért sem, fel nem áldoznám én még a felbomlani készülő családi boldogságomért sem. Pedig családom felbomlani, tizenöt éves boldogságom elveszni készül. Az uram válni akar, csak azért, mert nem bírná azt a szégyent elviselni, hogy ezért mellőzzék a kinevezéseknél, vagy ép[pen] kitegyék a minisztériumból. Sok minden történik mostanában ezért. Pest megye erkölcstelen életű alispánja³³ is pl. nem egy ilyen esetben tett tönkre karriereket, robbantott szét szép családokat, sőt az egyik minisztériumból is egymás után dobálják ki meggyalázva és megszégyenítve az egyébként kiváló tisztviselőket, sőt, meggyőződtem arról, hogy az ilyen hiba miatt mellőzik az előléptetésnél is. Ezek után – bár az uram szégyenét meg tudom érteni – nem tudom, mit tegyek. Az uramat mentsem-e meg, vagy a gyermekeimet. Házaságunkat három gyönyörű gyermekkel áldotta meg az Isten, most várjuk a negyediket. Ha az uram kívánsága szerint elválok, gyermekeimet teszem ki az elzüllésnek, ha nem válok el, az uramat teszem szerencsétlenné, és esetleg valami meggondolatlanságba kergetem bele. Vagy én tegyek meggondolatlanságot, pusztítsam el magamat szerencsétlent, mert akaratomon kívül egyik nagyanyám zsidó merészelt lenni, és romboljam le lelkemben azt az oltárt, amit egész életemben oly nagy gonddal építettem Jézusnak? Istenem, hát mit te-

³³ Endre László (1895–1946) gödöllői főszolgabíró a kormánypárt jelöltjével szemben a korabeli szélsőjobboldali erők hatalmas öromére 1938 januárjában választották meg az ország legnagyobb vármegyéje, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának. Hírhedett antiszemita volt, több diszkriminatív alispáni rendeletét (pl. a zsidók kitiltását a vármegyei fürdőkből) Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter kénytelen volt megsemmisíteni. A német megszállás után belügyi államtitkár, szoros, sőt baráti kapcsolatba került Adolf Eichmann-nal, a vidéki zsidóság deportálásának egyik fő szervezője. A Szálasi-rezsim idején a hadműveleti területek polgári kormánybiztosa. A világháború után népbíróvá állították, halálra ítélték, kivégezték.

gyek, ki tud itt tanácsot adni az embernek, aki mégis csak a porban csúszik? Sajnos, azt hiszem, sok katolikus család lesz a sátán könnyű zsákmánya.

Rettenetes le[ll]kitusámban adta az Isten azt a gondolatot, hogy feltárjam lelkeket Nagyméltóságod előtt, és Jézus nevében megkérjem arra, ha úgy találná Eminenciád, hogy érdemes egy néhány ezer katolikus családot a megsemmisüléstől megmenteni, és ha Excellenciád vezetésével a főrendiházban a katolikus főpapság bevételné a törvénybe, *hogy visszamenőleg senki feleségének*³⁴ a családfáját nem igazoltathatják semmilyen minisztériumban vagy más állami és önkormányzati hivatalnál, és megtiltanák azt, hogy ne üldözzék azt,³⁵ akit még a törvény sem minősít zsidónak, mert elvégre vagy van törvényhozás, és a törvényt hajtjuk végre, vagy pedig nincs szükség se a törvényhozásra, se törvényre. Ha pedig meghallgatná Excellenciád kérésem, a családi boldogságát már elvesztettnek hitt ember-asszony és gyermek foglalná mindennapi imájába Nagyméltóságod nevét és személyét.

Amit itt az ország első lelkipásztorának gyóntam, nem szégyelle[ném] személyesen is elmondani, és ha Isten különös kegyelme elvonná családomtól és tőlem ezt a szörnyű megpróbáltatást, kihallgatást kérnék családommal, hogy megcsókoljuk a kezét, és akkor megmondanám, hogy én írtam ezt a levelet. De mivel nem biztos, hogy Nagyméltóságod kezébe kerül levelem, ne tessék rossznéven venni, ha csak leány nevem írom alá – csak az uram neve után ismernek mindenhol –, szándékosan eltéveszttem a lakásunk címét.

Áldja meg az Isten Nagyméltóságodat. Imádkozni fogok addig is a napnak minden órájában, hogy vezesse az Isten Excellenciádat arra az útra, amit legbölcsebb rendelkezésénél fogva a porig sújtott emberek számára a leghelyesebbnek tart. És legyen meg az Ő akarata. Dícsértessék a Jézus Krisztus. Excellenciádnak szerencsétlen szolgálja:

Trugly Margit

Géppel írott tisztázat, Trugly Margit saját kezű aláírásával. A levélen nincs dátum, tartalmából következtettünk megírása valószínű időpontjára.

PL-II-14-Archivum Privatum Cardinal Serédi-„T”-Trugly Margit

A levél felzetére a következőket írták kézzel, tintával: „Nagy megértéssel olvastam N[agysá]god levelét, és ebből is látom, hogy mennyi nehéz kérdést vet föl az, ha a köz- és egyéni élet ügyeinek szabályozásában nem Isten törvénye a mérvadó. Ngod jól tudhatja, és erről a jövőben is biztos lehet, hogy a magam részéről mindent megtettem és megteszek híveim érdekeinek védelmére.” Ez lehetett a válaszlevele fogalmazványa.

5.

Glück Antal levele Szatmárnémetiből Serédi Jusztinián hercegprímáshoz a

³⁴ Eredetiben az itt dőlt betűvel szedett négy szót írógéppel, szaggatott vonalakkal aláhúzta a levél írója.

³⁵ Sic! A levél írója nyilván csak azt akarta írni, hogy „üldözzék azt”, a „ne”-szót véletlenül, zaklatott lelkiállapotában gépelhette ide.

kőrösmezei deportálásokról, 1941. július 29.

Őszentségű, nagyméltóságos
Serédi Jusztinian
hercegeprímás úrnak

A könnyeim tengerében márthatnám a tollamat, hogy ezen fájdalmas sorokat leírhassem, miért is előre bocsánatot kérek, ha talán megszólításaimban és kifejezéseimben hiányosságok mutatkoznának, de a szerfölötti szív-fájdalmaim okoz[z]ák eztet.

Idézem a Mindenható szavait a Jeremijú prófétához: „Nézd a mai napon kineveztelek a népek és kormányok fölé stb.”³⁶ Azon szerény véleményen vagyok, hogy Őszentségének magas pozíciójának lehetőségéhez tartozik, hogy az országban előforduló sérüléseket felvilágosító szavaival és bátor fellépésével orvosolja. A Mindenható biztosította Jeremijú prófétát „Ne félj tőlük, mert veled vagyok.”³⁷ Nem egyszer jegyzi fel a történelem, hogy a Pápa a zsidókért síkra szállt.

A megboldogult n[agy]méltóságú Dr. Teleki Pál miniszterelnök úr 1940. decz. 16-án a „MÉP” évi gyűlésén figyelmeztette a köztisztviselőket, hogy a III. zsidótörvényt végrehajtják, még mielőtt aztat megszerkesztette, ami törvényellenes.³⁸

Mivel a következőt sem az újságok, sem a rádiók nem közlik, kötelességemnek és célszerűnek tartom ezeket Ő-szentsége elé terjeszteni, hogy a szükséges megmentési akció megindítható.

1941. júl. 19-én a Szamos [c.] napilap közölte az ide mellékelt közleményt,³⁹ hogy a Máramaros megye alispánja felhívta a zsidókat, hogy visz-

76

³⁶ Jeremiás próféta 1. könyvében Károli Gáspár „revideált” fordításában ez így olvasható: „Lásd, én e mai napon népek fölé és országok fölé rendellek...” – a mondat vége pedig: „...téged, hogy gyomlálj, irtsz, pusztíts, rombolj, építs és plántálj!” (Jer 1,10.) <https://szentiras.hu/KG/Jer1>, letöltve: 2019. november 22.

³⁷ „Ne félj tőlük, mert én veled vagyok, hogy megszabadítsalak téged!” (Jer 1,8.) <https://szentiras.hu/KG/Jer1>, letöltve: 2019. november 22.

³⁸ Teleki Pál miniszterelnök kormánypart, a Magyar Élet Pártja országos tanácsülésén mondott beszédében a zsidókérdésről többek között a következőket mondta: „A következő kérdés a zsidótörvény erőteljesebb végrehajtása, különösen a zsidóbirtokok tekintetében. Bizonyos óhajok, vágyak, érzések inkább működtek közre a zsidótörvény megalkotásánál, mint a realitások ismerete. [...] A közhivatalokban már a III. zsidótörvényt hajtják végre, pedig én még ennek részleteiről sohasem szóltam. Olyan ember vagyok, aki előbb gondolkozik, aztán cselekszik. A köztisztviselők hajtják végre a megfelelő törvényeket, ne politizáljanak. **A zsidókérdésben radikális, de értelmes megoldást hozok.**” *Függetlenség*, 1940. december 17., 6. [Kiemelések az eredetiben – KL]

³⁹ Alevélhez mellékelt eredeti újságkivonat szövege: „**Visszaköltözhetnek Máramarosmegyéből Galíciába a zsidók.** Érdekes hirdetés jelent meg Máramarossziget hirdető oszlopain. Ajtay Gábor alispán felhívja a Galíciából bejött zsidók figyelmét arra, hogy a harmadik zsidótörvény-nyel életlehetőségeik minden téren megszűnnek. Viszont vitéz honvédeink nyomában felszabadul Galiciának egy nagy része, ahol új életlehetőségek tárulnak elbők. Figyelmezteti őket, hogy a megjelölt helyen kapható nyomtatványokat töltsék ki és Szigeten a polgármesteri, másutt a főszozolgabírói hivatalokban nyújtsák be. Az alispáni hivatal a legnagyobb készséggel fogja visszavándorlási szándékukat támogatni, annál is inkább, mert az oroszok igen nagy területeken sok községet teljesen kiűrtettek, s így lakóházak, föld áll rendelkezésükre. A többi határmenti megyék vezetői is követni fogják e rendelkezést.” A kárpátaljai deportálásokról részletesen lásd: R. L. Braham: *A népiirtás politikája. A holokauszt Magyarországon*. Park, Budapest, 2015, 232–240. Ajtay Gábor alispán eredetileg 1941. július 8-án kiadott rendeletét a szakirodalomban először

szaköltözzenek Galíciába azon zsidók, akik az 1914–[1]918[-as] években az orosz invázió következtében kénytelenek voltak a Galíciában megszerzett otthonukat elhagyni és Magyarországon letelepedni, ámbár ez sem nagyon emberséges, mert biztos információnk van, hogy a Galícia területén máma minden elpusztult, ottan a katonaságon kívül csak a madár létezik. A vidék zord és pusztá, mert a katonai hadműveletek folytán minden elpusztult, és az oroszok kivonulásuk előtt mindent elégettek. A vidék a külvilágtól el van zárva, élelmiszer hiányában az oda kiutasított emberek a biztos éhhalálnak vannak kitéve. De a rendőrség és csendőrség Máramaros megyében, valamint Kárpátalja országrészben még tovább megy, ugyanis hirtelen⁴⁰ felszólítja a zsidókat, akiknek elődjei évszázadokon át itten születtek, és szorgalmas, verejtékes munkájukkal egy kis hajlékot szereztek, és az államnak hasznos adófizetős polgárai voltak, hogy 1852. évig visszamenőleg mutassanak fel hivatalos születési, házassági és adófizetési okmányokat az elődeikre vonatkozólag, de mivel erre nem voltak felkészülve a zsidók, a csendőrök összeszedik az aggastyánokat, asszonyokat, leányokat, férfiakat, apró gyermekeket, terhes állapotban levő asszonyokat, betegeket, szoptató anyákat csecsemőikkel, és 50-60 kilométer gyalog az állomásig kísérik, ottan éhesen, szomjan⁴¹ kényszerítik, hogy marhaszállító vasúti kocsikba szálljanak, és vasúton elszállítják őket Kőrösmezőig, ahol átteszik őket a galíciái határon. Nem engedik, hogy ingó és ingatlan vagyonukat értékesíthessék, vagy hogy magukkal vihessék, mert egyenkint csak 15 kiló csomagot és 30 pengő pénzt vihet magával. Számptalan gyermek már az úton elhalt. Ez hasonlít a Nebakddneczer [sic!]⁴² által fogságba kergetett zsidókra, azon különbséggel, hogy az 2500 évvel ezelőtt és a pogányság idejében volt.

A sok ezer esetek közül csak néhányat akarok megemlíteni; Adler Piroška és 5 gyermekei [sic!] bruszturai⁴³ lakosok, akinek az állampolgársági és származási iratait a királymezői körjegyzőség 4848/940. számmal 1940. december 24-én a Belügyminisztériumhoz felterjesztette. Egy másik eset: Perl

Lévai Jenő: *Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről* c. könyvében közölte. (Officina, Budapest, 1946, 279–280.) A magyar szakirodalomban először Majsai Tamás közölte a legfontosabb dokumentumokat e témakörben: Lásd: Majsai Tamás: *Iratok a kőrösmezei zsidódeportálás történetéhez, 1941*. In A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, Budapest, 1986, 95–237. Az 1941-es deportálásokról alapos elemzést tett közzé Fejes Judit: On the History of the Mass Deportation From Carpatho-Ruthenia in 1941. In Randolph L. Braham – Attila Pók (eds.): *The Holocaust in Hungary. Fifty Years Later*. Columbia University Press, New York, 1997, 305–328. Fejes meggyőzően mutatta ki, hogy a zsidók összegyűjtése és deportálásuk már jó pár nappal az első hivatalos rendelet kiadása, vagyis 1941. július 12. előtt megkezdődött.

⁴⁰ Eredetiben a levélíró maga húzta alá ezt a szót.

⁴¹ Eredetiben a levélíró maga húzta alá ezt a két szót.

⁴² Az Ószövetségben pl. Dániel próféta könyvében Nabukodonozorként szerepel a babiloni király (uralkodott i. e. 605–562.), aki először i. e. 597-ben foglalta el Jeruzsálemet, majd az újabb lázadások leverése után i. e. 586-ban másodszor is elfoglalta, és a város nagy részét földig rombolta. Ekkor pusztították el Salamon templomát is, és tömegesen deportálták a zsidókat Babilóniába (= babiloni fogság).

⁴³ Brusztura: 1920, a trianoni békeszerződés előtt Máramaros vármegye taracvizi járásában lévő település. 1920-tól 1939-ig Csehszlovákiához tartozott. 1939-ben, Kárpátalja visszacsatolásakor került átmenetileg Magyarországhoz, majd a II. világháború után, amikor Sztálin ismét „átszabta” a határokat, Ukrajnához csatolták azt a területet is, ahol található. Ma Ukrajnában a técsői járásban található.

Iczig, egy trebusafejérpataki⁴⁴ ház- és földtulajdonos, 80 éves ember, aki Leordinán⁴⁵ született, és 60 éve már adót fizet. Egy harmadik eset Neulinger Mendel és Neulinger Dávid, szintén trebusafejérpataki lakosok, akiknek még a dédnagyanyjuk is ebben a községben adót fizetett.

Méltóztassék az illetékes hatóságokat a vétkes eljárások beszüntetésére és az eddigi jogtalan műveletek jóvátételére felhívni és aztat kieszközölni.

Mielőbbi sürgős intézkedéseit kérve, vagyok

alázattal
Glück Antal⁴⁶

Kérem a nevem közlésével óvatosan lenni, nehogy bosszúállásból valaki ellenem rosszindulatúlag fellépjen.

Eredeti, kézzel, tintával írott tisztázat.

PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-,G"-Glück Antal.

A levél első lapjának bal felső sarkában pecsétnyomóval nyomva: „Glück Antal SzatmárNémeti- [sic!] Arany János u. 36.” Mellette, a megszólítás fölötte kézírással a következő olvasható: „Nem kell válaszolni!”

6.

78

Özveggy Vig Jakabné segítséget kérő levele Serédi Jusztinián hercegprímáshoz, Galíciába deportált lánya, veje és unokái számára szeretne téli ruhát, fehérműt küldeni, 1941. december 1.

Eminenciás Uram!

Alulírott **78 esztendő**⁴⁷ szegény, beteg, élettől megtiport zsidó asszony kérelemmel fordulok Eminenciádhoz, ki Istenen kívül egyedül tud rajtam segíteni.

Leányom, vejem és két gyermekük **Galícia** Kalusz városában⁴⁸ minden felső testi ruha nélkül a megfagyásnak vannak kitéve.

Mély tisztelettel és alázattal kérem Eminenciádat, járjon közbe, hogy részükre ócska **télikabátot** és valami **fehérműt** eljuttathassak.

Hallgassa meg Eminenciád egy meggyötört anyai szív segélykiáltását, és ha lehet, teljesítse kérésemet.

Magamat Eminenciád jóindulatú pártfogásába ajánlva vagyok.

Budapest, 1941. XII. 1.

alázatos tisztelettel:
Özv. Vig Jakabné

⁴⁴ Terebesfejérpatak: település a rahói járásban, Kárpátalja keleti részén, Ukrajnában. A terület el-, vissza- és átcsatolásáról lásd az előző jegyzetet!

⁴⁵ Leordina: település Máramaroszigettől délkeletre, ma Romániában található.

⁴⁶ A levél írója nevét pecsétnyomóval nyomta e helyre, és mellette saját kezűleg is aláírta.

⁴⁷ A levélben kézzel, ceruzával aláhúzott szavakat mi is aláhúzással jelöljük.

⁴⁸ Kalus (lengyelül: Kalusz) nyugat-ukrajnai város Galíciában, az ukrán Kárpátok lábánál, a magyar határtól kb. 240 kilométerre.

Eredeti, kézzel, tintával írott tisztázat.

PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-„V+Z”-Víg Jakabné.

A levél felzetén egyszer piros, egyszer szürke ceruzával szerepel a levélíró vezetőkéneve, alattuk ugyancsak ceruzával ø-jel látható, nyilvánvalóan arra utalva, hogy a levélírónak nem válaszoltak.

7.

Östreicher Ignác beregszászi zsidó levele Serédi Jusztinián hercegprímáshoz, 1942. március második fele

(1)⁴⁹

főméltóságú Dr. Seredy [sic!] Jusztinián
bíboros hercegprímás úrnak

Veszprém [sic!]

ŐEminenciája! Az agyongyötört s letartóztatott, s sokat szenvedő zsidók egyikének főméltóságodnak elhangzott s. f. márcz.[ius] 13-iki Újság számban megjelent s elolvasott „az ember alapértékekről s idegen eszmék átvételéről” hozott igaz s fenséges ígéi,⁵⁰ melyek egész agyamban fényt árasztottak, s azon merész gondolást megfogalmazását eredményezte, hogy azóta magamban tanakodtam, mint [a] leértékelt Zsidók egyik ismeretlen s jelentéktelen szemé-lye,⁵¹ szabad-e ilyen viszonyok között ezen szent ígék alapján bár, soraimmal molesztálni.

De azóta elhangzott a magyar zsidók kitelepítését kimondott súlyos ítélet, továbbá Munkács városában foganatosított razziánál egyes katonák a zsidókat a rendőrséghez amidőn felhurczoltak, útközben puskatus, kardlap, kézzel stb. embertelen módon bántalmaztak. Sok kéztörés, arc- s fejsérülések történtek. Csupán mert zsidók, mert olyanok, kiknek állampolgárság kezükben volt, sem részesültek kivételben, azokat is szuronyt szegezve felkísértek, s ilyenhez hasonló bántalmazások sajnos más városokban is elég gyakoriak már.

⁴⁹ A levél írója az összesen ötoldalas levél első négy oldalát arab számokkal sorszámozta 1-től 4-ig, ezt zárójelbe tett számokkal jelezzük.

⁵⁰ Serédi Jusztinián 1942. március 12-én, csütörtökön a Szent István Társulat közgyűlésén elmondott beszédét teljes terjedelemben közölte a *Nemzeti Újság* c. katolikus napilap aznapi száma. Többek között kijelentette: „... az egyforma emberi, illetve nemzeti méltóság és alapérték okán jog szerint minden embert és minden nemzetet egyformán kell megbecsülni. [...] A nemzetek lelkét, szellemét, különböző korokban természetesen különböző eszmei áramlatok befolyásolják. [...] nem minden irányzat felel meg minden nemzetnek; [...] az ilyen eszmei áramlatokból észszerűen csak azt szabad átvenni, ami az átvevő nemzetnek is jó, nem pedig azt, amit az átvevőnek nem megfelelő, vagy éppen káros. [...] Ami már most bennünket magyarokat illet, nekünk ide vonatkozóan idegen eszmék átvételére nincs is szükségünk, mert van nekünk egy évezreden keresztül kipróbált és mindig bevált sajátos eszménk: a szentistváni nemzeti és állameszme, amelynek lényegéhez a keresztény világnézet is hozzátartozik.”

⁵¹ Az eredetiben kézzel, ceruzával aláhúzott szavakat, mondatrészeket aláhúzással jelöljük.

Amidőn már nálunk keresztény Szt. István vallásos s jogállamban is ilyenmi előfordulhat, feljogosítva s kötelezőnek tartom magamra nézve a Mindenható nevében főméltóságodhoz

2)

folymodni, il[]etve a vészféket meghúzni, hogy illetékes helyen S. O. S. jelezni méltóztassék, s míg nem késő az embertelenségeket meggátolni.

Hiszen egy ember is a veszedelemből saját élet kockáztatásával igyekszünk kimenteni, pláne tömeg veszedelem elhárítása milyen magas sz[en]t. cselekmény, melyre nem is lehet más érdemes férfi, mint a jó I.[ste]n fennkölt szellemű hűséges szolgája, mint az uralkodó vallás magyarországi apostola, s nem kétlem, helyes az elgondolásom s I[sten] után magyarországi zsidók továbbra is megkímélve maradnak ártatlan üldöztetést illetőleg.

Főméltóságos Úr! Ellenünk a sajtó, [az] irodalom, s magánosok szabadon izgatnak. Prédává lettünk, minden brutalitást megengednek. Szomorú példa a szomszéd államokban a zsidók ellen elkövetett elképzelhetetlen, hajmeresztő gonoszságok, akárcsak középkori pogányok. Zsidókat [a] gyárakból, üzemekből stb. egykettőre kidobálták s szenvednek Lengyelbe. Nálunk [a] múlt évben több ezer zsidót minden kíméletidő engedélyezése nélkül, jelentéktelen kis podgyással szintén Lengyelbe kiutasítva lettek, s ottan Éhség, megfázás, más nélkülözések mellett még tömeggyilkolások, elevenen Dnyeszterbe 100-as csoportban dróttal összefonva legkegyetlenebb hajmeresztő módon pusztították.

Ezek ellen nem akadt a kulturált világban férfi, kinek ezek az elképzelhetetlen emberi kínzásokért síkra szállni mert volna,

80

(3)

mert zsidóról lévén szó, az már nem is jön embernek számítva az idegen eszmék szerint.

A Proféta mondja: Csodálatos, nincs ember, ki segítene.

A Talmud [olvashatatlan szó] utolsó lapon pedig nincs kire támaszkodni, egyedül a Mindenhatóban.

Egy az I[sten] egy az igazság! Mi zsidók is a teremtő által megszabott természetörvénye szerint jöttünk erre a világra. Ahol vagyunk, csakis a Mindenható kifürkészhetetlen akarata folytán vagyunk, s ha az emberiség ellen nem vétkezünk, s az államhoz lojálisak vagyunk, s kötelességeinket az állammal szemben teljesítjük, amint ez nálunk 100% így is van. Azonfelül kivettük részünket a magyar állam fel- és újjáépítéséhez, a nemzeti vagyont gyarapításában a magyar kultúra fejlesztésében, sőt, kereskedelmet és nagyipart is honosítottunk, duplán fáj, hogy mindezek után kiirtásunkra törekednek!

Most pedig fohászok a Mindenhatóhoz: Segíts, mert a Sátán özönvize a lelkekig hatolt! S a drága magyar lelkeket is hálójába akarja sodorni.

Ez ellen az összes keresztény vallásfelekezeti egyházi s világi hithű vallásos úrnő[k] s urak közös védelmi frontot muszáj rögtönözni s ép[p] azzal a rendszerrel megkezdeni a nyilvánosság kizárásával a hit és vallásosság erősítése keretében csendes s áldásos védekezési munkálatokat.

Szolgálatba veendő a sajtó, az irodalom is; politikamentes csupán s kizárólag a Mindenható által adományozott az emberek legdrágább kincsének a „Lélek” mentése a sátántól. Tudva a Sátán kábít s csábít, előbb csekélynek látszó kívánsággal jön, mint a horog vagy nálunk

(4)

a nyilat a keresztre reál[!]esztve, szóval nyilaskereszt viselésével, s szépen hangzó frázis, mint a kommunizmus elleni harcz hirdetése, s ezzel a hasznosnak ígérkező beállítással a népet elszedíthesse, s a sátáni hatalmat a magyar lelkekre is kiterjessze!

Azért volt szükség a nyíl v[agy] horog szimból[um] a keresztre, hogy az I[sten] hitből az erőszak bálványának idegen eszméjét nálunk is bevezesse, s szabad, könnyű tért magának, eszméinek csináljon.

Főméltóságos Uram! Ha hamisított élelmiszer forgalomba hozatala büntetendő cselekményt képez, mennyivel súlyosabb elbírálás alá kell, hogy a Lelki tápszer hamisítót ártalmatlanná tegyék, s ezzel csak a keresztény hit őrei vannak s lehetnek hivatva védekezni.

Még mielőbb leveletem zárnam, még bátor vagyok egy alkalmas anekdotát előhozni. Egy sz[en]t életű Talmud tudós pap újév előestéjén arról álmodott, hogy az elkövetkező évben a jámbor istenfélőket jóban, áldásos jólétben részesítsék, csak előbb ennek [a] főpapnak véleményét meghallgatni, ki amidőn erről értesült, első kérdése volt, ki ennek a kitűnő eszmének az értelmi szerzője? S amidőn a sátánra mutattak, méltatlankodva magától elutasította: Ments I[sten], a gonoszságnak egy pillanatra is lekötelezettjének érezni!

A Hegyek omladozhatnak, de a Mindenható Sz[en]t I[sten] igéi örökké állanak.

Segítse a Mindenható Őeminenciáját, hogy elhangzott sz[en]t igéi életcsírái a magyar keresztény lelkekben s szívekben gyökeret hajtson, hogy a Mindenhatóba vetett hit megerősödvé az egyetértést emberi szeretet, tehát a hamisíthatatlan élet útját megmutatva a Haza s emberiség javára Ámen!

Áldja meg a Mindenható Főméltóságodat, adjon friss egészséget, s nagy lelkierőt az emberiség legnagyobb ellenségének a sátán elleni harczhoz szerencsét, hogy a Hit s vallásos élet győzedelmeskedjen. Beteljesedjen szabad Magyarország nem volt, de lesz!

Legalázatosabb szolgálja hú hazafias

Tisztelettel
Ösztreicher Ignác

czím: Ösztreicher Ignác
Beregszász

Levelem zárta után bátor vagyok az Ungvár városában előfordult zsidók bántalmazásokra hivatkozni, mely, mint értesültem 6 napig tartott. A frontról hazaérkezett katonák emberekkel végeztek, annyira mert hogy a rituális fürdőbe amidőn nők fürdöttek és behatoltak, hogy ott durva bántalmazásokban s lealázó viselkedésükkel védtelen nőket kétségbe esően elkeserítse[ne]

k, sőt magánlakásokba is bementek, s asszonyokat, gyerekeket bántalmaztak, s nem volt, ki ellene mert volna felszólalni más, mint a g.[örög] kat. Püspök úr óméltósága⁵² ki a hatóság[nál] és a katonaságnál erőlyesen fel lépett, s neki köszönhető, hogy megszűntek a zsidók elleni bántalmazások. Tehát mégsem helytelen feltevés, hogy a megtévesztett magyar lelkeket mégiscsak a Mindenható hű szolgálói lehetnek hívva a gonoszságoktól távol tartani, s csakis a szívek s lelkek kötelességeinek hirdetésével.

Kívánva, hogy a Zsoltár 72. fejezet 17. mondata⁵³ teljesüljön, miszerint szent s magasztos eszméi a nép szívé[ben] s lelkeiben meggyökerezzen, s míg nap sütni fog, szent neve fényleni, s áldással említve legyen.

Legalázatosabban maradtam
Hazafia s I[sten] hithű
érzéssel s tisztelő köte-
lesség tudó Östreicher Ignác

Eredeti, kézzel, tintával írott tisztázat, Östreicher Ignác saját kezű aláírásával.

PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-,O”-Östreicher Ignác

A levél felzetére piros ceruzával a levélíró vezetéknévét írták („Östreichzer”-ként) és alatta ø-jel látható, nyilvánvalóan arra utalva, hogy válaszlevelet nem írnak, a levélben felvetett ügyekben eljárni a hercegprímás nem óhajt.

82

8.a.)

Kannengieser László Serédi Jusztinián hercegprímást kéri, Lengyelországba deportált felesége és hatéves kislánya hollétét segítsen kideríteni, 1942. július első napjai.

Nagyméltóságos

Dr. Serédi Jusztinián hercegprímás

úrnak,

Budapest.

Alulírott azzal az alázatos kéréssel fordulok Ó[e]minciádhoz, hogy felelőségem ügyében, kit a múlt évben július 31-én Lengyelország területére vittek,⁵⁴ a Vöröskeresztnél intézkedni méltóztassék mostani tartózkodási helyének felkutatása tárgyában.

Kérésemmel azért bátorodom Ó[e]minenciádhoz fordulni, mert jósága, emberbaráti szeretet közismert és mint a Vöröskereszt elnöke⁵⁵ igaz megér-

⁵² Papp Antal (1867–1945) 1912-től munkácsi püspök, 1924-től címzetes érsek és a miskolci exarchátus apostoli kormányzója.

⁵³ A Zsoltárok Könyve 72. fejezet (Imádság a királyért) 17. így hangzik: „Maradjon meg neve örökké, terjedjen híre, amíg a nap ragyog! Nevével mondjanak egymásra áldást, mondja őt boldognak minden nép!” <https://abibliamindenkie.hu/uj/PSA/72/>, letöltve: 2019. november 24.

⁵⁴ A levélben néhány sort valószínűleg maga Serédi kézzel, tintával aláhúzott. Az aláhúzott részeket mi is aláhúzással jelöljük.

⁵⁵ A levélíró téved, Serédi nem volt a Magyar Vöröskereszt elnöke. Egyházát előbb Glattfelder

téssel fogad minden kérelmet. Feleségemet szeretném visszahozatni, amire lehetőséget nyújt az a tény, hogy a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság 90.076/10. szám alatt nevemre megküldött véghatározata a kiutasítási határozatát visszavonta. Szeretném megtudni feleségem tartózkodási helyét, hogy majd a további lépéseket visszahozatal[*a*]⁵⁶ érdekében megtehessem. Feleségem neve: Kannengieser Lászlóné; *adatai*:⁵⁷ Eidlicz Riza, 1901. I. 27. Császló, Szatmár m., gyermekéé *pedig*,⁵⁸ kit szintén vele vittek: Kannengieser Borbála, sz. 1936. március 8. Budapesten.⁵⁹

Abban a reményben, hogy Nagyméltóságú Uram kérésemet meghallgatja, és feleségem és gyermekem tartózkodási helyének felkutatásában intézkedik, maradok

alázatos tisztelettel
Kannengieser László
XIII. Róbert K. krt. 74. I. 21.⁶⁰
Kannengieser László

Eredeti, géppel írott, kézzel, tintával javított tisztázat Kannengieser László saját kezű aláírásával, dátum nélkül. A levél megírásának valószínű időpontjára a hercegprímás intézkedésének dátumából következtetünk.

PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-„K”-Kannengieser László

1942. július 8-án Serédi Jusztinián levélben fordult a Vöröskereszt Országos Elnökségéhez, amelyben megismételte Kannengieser László kérését, deportált felesége, kislánya és a KEOKH-határozat adataival együtt.

83

8.b.)

Lukács Sarolta a Magyar Vöröskereszt általános alelnöke válasza Serédinek a 8.a.) közölt levélre, 1942. július 16.

3391/2424 szám

Méltóságos és Főtisztelendő
Gigler Károly dr. úrnak
Pápai Kamarás, primási irodavezető
Esztergom

Hivatkozással f. hó 8-án kelt soraira a legnagyobb készséggel állunk rendelkezésére a szóban forgó dologban, de sajnálatunkra a megadott adatok alapján nem tudjuk a keresett Kannengieser Lászlóné keresését megindítani, és ezért értesítettük Kannangieser [sic!] László Budapest, Róbert Ká-

Gyula püspök, majd Hász István tábori püspök képviselte a szervezetben mint alelnök.

⁵⁶ Az utolsó betűt utólag, kézzel, tintával írta a szó végére a levél írója.

⁵⁷ E szót utólag, kézzel, tintával írta a sor fölé e helyre a levél írója.

⁵⁸ A szó végén dőlt betűvel szedett betűt és a „pedig” szót utólag, kézzel, tintával írta a sor fölé a levél írója.

⁵⁹ A személynévtől a mondat végéig kézzel írt zárójelbe tették a személyi adatokat a Vöröskereszthez intézett átiratba másolás számára.

⁶⁰ A házszámot 54-ről utólag, kézzel, tintával javította a levél írója.

roly krt. 74. sz. a[latti]. lakost, hogy hivatalunkba[n] bennünket felkeressen, hogy a közelebbi adatokat megkérdezhessük.

Lukács Sarolta
országos alelnök

Eredeti, géppel írott tisztázat a Magyar Vöröskereszt Polgári Tudósító Szolgálat (Budapest, VIII., Baross utca 15.) fejléces levélpapírján, az országos alelnök saját kezű aláírásával, az aláíráson az MVK-PTSZ magyar és francia nyelvű körpecsétjével. Az iktatószámot kézzel, tintával írták a levél jobb felső sarkába. PL-II-14-Archivum Privatum Serédi-„K”-Kannengieser László.

9.

Szerencsés József dombóvári tanár levele Serédi Jusztinián hercegprímásnak a gettózásokról és deportálásokról, 1944. július 10.

Főmagasságú Biboros Hercegprímás Úr!
Eminenciás Uram!

Mint hazámnak a jövő magyar nemzedéket aggodalmas lélekkel gondozó egyik szerény polgára, Magyarország első zászlósurához és közjogi méltóságához a legnagyobb tisztelettel, mint egyházamnak alázatos fia, Magyarország bíboros Hercegprímásához fiúi hódolattal járulok, hogy az elmúlt 8 hét borzalmi után erélyes és hathatós közbenjárását kérjem.

84

Csupán a tudomásomra jutott tényeket vázolom, amelyek minden becsületes és némi jogérzékkel bíró magyar lélekben felforrallják a vért, kiváltják az anomáliák kivizsgálásának, megszüntetésének és az ezek elkövetőivel szembeni törvényes megtorlás óhajának sürgető jajkiáltását, s felkeltik a jogos aggodalmat: Hova fog fejlődni a reánk bízott serdülő nemzedék a jogtalanságok, jogtiprások, megbecstelenítő eljárások, kegyetlen és erkölcstelen szadizmus dühöngésének láttára, ha minden még tovább folyhatik a törvényes hatalom hivatalos eljárása folyamán?

Vitéz Dr. Endre László államtitkár úr a hazai és német újságok számára adott lapnyilatkozatában kijelentette, hogy durvaságok és kegyetlenkedések nem történnek a zsidókérdés felszámolása terén.⁶¹

Ezzel szemben [a] tudomásomra jutott tények a következők.

1.) Székesfehérvárt durva bánásmóddal, kegyetlen ütlegeléssel (pl. a talp gumibottal verése) csikarták ki egyes ottani zsidókból (esetleg „zsidó” keresztényekből) a még elrejtett értékek helyét. Sok esetben még így sem jutottak célhoz, hiába kínozták az illetőt, mert nem volt értéke. Az ottani egyik kórház köztisztelőben álló főorvosával durva hangon kezdték a detektívek

⁶¹ Az 1944-es gettózások és deportálások folyamán Endre László többször is hasonló szellemben nyilatkozott. Az *Új Magyarország* c. napilap 1944. május 12-én közölt interjút a belügyi államtitkárral, aki többek között kijelentette: a hatósági közegek „...utasításomnak megfelelően szigorúan, de humanusan, mindenféle goromba fellépést kerülve hajtották végre a kitelepítéssel járó teendőket... A szigor és erély mellett gyűlölködés nélkül, keresztényi lélekkel végezzük kötelességünket» – fejezte be nyilatkozatát vitéz Endre László.”

a vallatást. Válaszára: „Uraim! 30 éve becsülettel szolgáltam a közt. Emberségesebb bánásmódot kérek.” – a felelet az ütlegetések sora. A ghetttóból az állomásra vezették a szerencsétleneket, 80 embert raktak egy-egy marhaszállító wagonba (holott 40 személy befogadására való), beállítva egy vízveződrót ivóvíz számára s egyet W.C.-célokra. Nem részletezem Széll Paula irgalmasnővér, főnöknő, az ottani árvaház vezetőjének előttem tett elbeszélését, ő illetékesebb ezek előadására, pontosabban is tudja.

2.) Érsekújvárt a szabad ég alatt szalmán fetrengve s 3 napig ázva várták az állomás mellé tereltek a wagonokba rakásukat. Szemtanú úrinőtől hallottam az ottani borzalmakról általánosságban. Tény: az elszállítási mód a fenti: 80 ember egy-egy wagonban, leplombált ajtókkal. Jellemző *arra*⁶², hogy mi mehetett ott végre, az, hogy ezek hatására ez a hölgy az őt otthagytott férjéhez sietve utazott le Érsekújvárról Dombóvárra, hogy őt rábírra az itt már ghetttóban levő férjét a házasságnak átmeneti időre való helyreállítására, hogy így megmentse a rá váró borzalmaktól. Hogy mi mehetett Dombóvárt végbe, arra nézve jellemző, hogy az az orvos, aki nem volt hajlandó áldozatos felesége megmentési kísérletének engedni, a hölgy Érsekújvárra visszautazása után egy héttel (mikor már lezajlóban voltak a dombóvári ghetttóban is a kínzások) üzenetet csempésztetett ki egyik keresztény barátjához, hogy dringend⁶³ táviratban kérje feleségét, mentse meg őt.

3.) Kapuvárott a zsidóknak az állomásra terelése közben egy nőn erőt vettek a szülési fájdalmak. Még csak megállani sem engedték. Úgy esett porba magzata. Az elszállítás valószínűleg a fenti módon történt. Két dombóvári úrinőnek írták meg kapuvári ismerősei az esetet, tőlük tudom.

4.) Dombóváron 800-1000 embert tereltek egy olyan utcába, ahol azelőtt 160 ember lakott. Itt éltek 2 hónapig. Két heti ételmezt vihettek magukkal a ghetttóba. Élelmezésükről tudtommal hatósági intézkedés nem történt. Durva bánásmódban ellenben – az itteni csendőrfőhadnagy részéről – hír szerint volt részük. Hogyan élhettek meg? Úgy, hogy a keresztény lakosság – ki részvétből (magam is 150 P[engő]-t vontam el magamtól – 325 P havi fizetésű polg. is. tanár vagyok, harmadmagammal – hogy enyhítsem a nyomort az általam éveken át becsült néhány emberen, akik lélekben keresztények, annyira, hogy az egyiktől a ghetttóból vonatra hurcolás előestéjén a homlok keresztrel megjelölésével s a vágykeresztség felindítására való utasítással búcsúzhattam el a sötétben – nem törődve az internálás, állásvesztés veszélyével, sem a személyemet érő támadásokkal az őrjöngő nyilasok részéről; ha ezért internálnak, büszkén vállalom) – ki pedig haszonvágyból csempésztett be nekik élelmiszert, sokszor hír szerint maguk a csendőrlegények is.

Ma két hete detektívek lepték meg a dombóvári ghetttót, s ez a négy ember éjjel dorbézolt, nappal pedig vadállati kegyetlenséggel, ingújra vetkőzve kínozta csaknem egy héten át (pl. összekuporítva megkötözték egyeseket, villamos áramot vezetve a végbélbe, s közben, ha nő volt, gyalázatos ordinálásokat mondva, villamosáramot vezettek a torok-

⁶² Itt és a továbbiakban dőlt betűvel jelöljük az utólag, kézzel beírt szavakat.

⁶³ Dringend = sürgős (német).

ba, gombostűt, drótot szurkáltak a köröm alá, felkötötték, ütlegeltek egyeseket, úgyhogy hátulról cafatokban lógott a hús), s így vallatták a gazdagabb szerencsétleneket értékeik holléte felől. Volt olyan, akit egy óráig vertek, míg félholt nem lett, s mozdulni sem tudott, azonban a vallatás eredménye mégis negatív volt, mert semmiye sem volt a szerencsétlennek. (Több ízben hallottam ezeket a ghettóban megfordult keresztényektől, míg végre most egy, a Kaposvárra vitelük után hazaengedett úrinőtől, aki 47 éves létére került be Dombóvárt a ghettóba, mert „elkeresztelés” folytán lett annak idején katolikus.)

A ghetútból a helyi sportszarnokba vonultatás előtt egy, minden személyre kiterjedt alapos motozás történt Péter és Pál ünnepén, amely még másnap is tartott. Június 30-án délelőtt az említettem sportszarnokban volt 600 ember. A kb. 4 órán át tartott dombóvári légítámadás alatt a csarnokot kulcsra zárták, úgyhogy a sportpályán levő W.C.-t nem közelíthették meg. Kinek-kinek – férfi vagy nő – a sportszarnokban kellett elvégeznie naturális dolgát. (Ide *az itt* akkor bezárt s ma Kaposvárról hazaengedett hitsorsosomtól is hallottam ma este ugyanígy ezt az esetet.)

Július 1-én végre együtt volt az egész tömeg. Csendőrfőhadnagyunk jóízűen tudott sörözni a sportszarnok előtt, cseppet sem izgatta a szorongó és kínlódó tömeg látása. Erre szemtanú vagyok magam is, mert egy idős úriasszonnyal kilopakodhattam s megfigyelhettem.

Dombóvárt 60 embert zártak egy marhaszállító waggonba, beállítva egy-egy waggonba egy vizesvödröt, egyet pedig W.C.-célra. Kaposvárra irányították őket. Itt gyűjtöttek össze több ghetót. Közben megérkezvén egy rendelet, bizottság szállt ki, s felülvizsgálatot tartottak, s így különválasztottak kb. 4000 emberből 104 embert, akiknek keresztény házastársuk van vagy vegyes házasságból származtak. Utóbbiakat Kaposvárt tartották.

Kaposvárt közben meghalt 10 ember.

A Kaposvárt időzés alatt nem mondhatni, hogy a közerkölcsi kívánalmaknak megfelelő bánásmódban részesültek a szerencsétlenek. Pl.: Valakinek szükségletét el kellett volna végeznie. Meg kellett várnia, míg összejött 20 ember, s akkor csendőri felügyelet alatt mentek valami helyre (egy szabad területre), s ott, nyilvánosan – férfi és nő – végezték el dolgukat. (Szemtanútól hallom ma este, szavahihető egyén, ma hazaérkezett.)

Az útnak indítás Kaposvárról a már említett módon történt, csakhogy: nagy lévén a tömeg, most már 75-78, némelyik waggonba 100 embert zártak, mindegyik kapott ½ kg. kenyeret, 2 db. karalábét, leplombálták a waggont, s indították őket Kassára.

A ferencvárosi pályaudvaron látta vonatukat egy mozdonyvezető ismerősöm. A waggonok ajtaja csendőrlánccal volt lezárva – elbeszélése szerint. A waggonok külső oldalán a szenny és mocsok maradványait látta. (Csupán a waggon oldalának felső részén levő, szöges drótokkal behúzott szellőztető „ablak” volt szabad, s a vonat haladása közben itt távolíthatták el az emberi szükséglet elvégzésének termékeit. A waggonokba férfiak s nők egyesesen voltak bezárva.) Nem volt irgalom a betegeknek sem (még az örülteket is kihozták Kaposvárt a kórházból, s vonatra rakták informátorom előadása szerint), sem az elaggottaknak.

Egy Kassáról visszatért csendőr beszélt el egyik dombóvári kat. káplán-nak, jóbarátomnak, s tőle hallom ma délelőtt, hogy Kassán adták át őket a német katonaságnak borzalmas állapotban, úgyhogy mikor egy-egy waggon ajtaját felnyitották, a benéző megborzongott a látványtól.

Állítólag a Budapest–Kassa közötti útrészleten 10-15 ember meghalt, néhányan pedig önkezükkel vetettek véget életüknek.

Nem kérdés az, hogy mennyiben egyeztethető ez össze a keresztény morállal. Elvégre mindez a keresztény, a krisztusi parancsokra kötelezett magyarság nevében és „érdekében” történt.

Másik kérdés: Mi lesz az agyonkínzottan kivittekkel? Micsoda sors vár rájuk? Egyes német tisztok és ápolónők, mikor Dombóvárt szóba hozták őket, válat vonva fele[l]ték: „Mi lesz belőlük? Szappanhab.” Komoly, magasrangú papoktól, márkás nevek birtokosaitól hallottam Budapesten, hogy az öregek, gyengék, betegek és gyermekek, tehát a használhatatlanok sor[s]a a halál, a többit pedig agyondolgoztatják. Szeretném hinni, hogy mindez csak rémmese, koholmány.

Mi történik az elkobzott vagyontárgyakkal? Micsoda értékek mennek és mentek itt tönkre! Igen sok tárgyra az itt levő német kórházi személyzet tette rá kezét azon a címen, hogy szüksége van rá. Hírek szerint megindul elszállításuk külföldre, bombakárosultaknak, mint Magyarország szeretet-adománya. Hát annyira kárpótolva vannak a honi légitámadások szerencsétlen honfitárs-áldozatai, annyira rendelkezünk feleslegekkel, hogy idegeneknek is jut szeretetadományként? Nem szólva arról, hogy van-e rá jog, rátenni a kezét értékmegváltás nélküli bírói ítélet mellőzésével bárki jogos tulajdonára? Még ha bármily kis értéket is képvisel. (A dombóvári ghejtóból pl. csak egy váltásra való fehérműt, ruhát vihettek magukkal, minden egyébtől megfosztották, még a házastársak ujján lévő jeg[y]gyűrűtől is, úgyannyira, hogy ha nem lehetett lehúzni az ujjról, lereszelték.) Vagy annyira gyengék vagyunk, hogy parancsra „adakozunk” – egy idegen fajéból? Szeretném gondolni, hogy mindez a hír csak beteges fantázia terméke.

Dunántúl most már zsidótlanítva. Boldogok lehetünk. Boldogok is volnánk, valamirevaló magyarok, ha nem égne arcunkon a szégyen pírja, s nem éreznénk a mi becsületünket porba taposva, mert ez a rettenetes becstelenség a mi nevünkben történt, ez az embertelen vadság és kegyetlenség a hivatalos, magyar hatóság eljárása folyamán történhetett meg államtitkári (Endre László) és miniszterelnöki⁶⁴ nyilatkozat és szózat után és ellenére.

Alig merem elgondolni, hogy utasítás ellenére s csak helyi hatóságok szórványos túlkapásai ezek. Ha mégis így van, feltétlenül kell jönnie felülről a kíméletlen fegyelmi kivizsgálásnak és a törvény kérlelhetetlen megtorlásának – most vagy később.

Ha pedig a zsidóügyek legfelső intézőjének⁶⁵ szadista és sátáni gyűlölettől elvakult szenvedélye következményei *volnának* ezek a szégyenteljes, széles területeken végbement jelenségek, feltétlenül be kell következnie az ő felelősségre vonásának is. Itt nem mentség az izzó fajszeretet, mert a fajszeretet

⁶⁴ 1944. március 22-től augusztus 29-ig a miniszterelnöki posztot Sztójay Döme töltötte be.

⁶⁵ Itt nyilvánvalóan Endre Lászlóra céloz a levél írója.

megnyilatkozásai is csak a morál törvényei szerintiék lehetnek, s bestialitás ezen a címen sem – még megtorlás címén sem! – engedhető meg.

Nem mentség az egyesek szerinti külföldi terror, mert nem tudok elismerni olyan terrort, amely az ilyen intézkedésekért való felelősséget elveheti. Aki vezető pozícióra vállalkozik, abban legyen meg a feltétlen gerinceség, vagy – ha feladata becsületos teljesítésére önmaga előtt képtelennek bizonyul – álljon félre az útból, s ne járuljon hozzá nemzete becsületének bemocskolásához!

Eminenciád kegyes elnézését kérem, hogy törpe kis voltom ellenére Főmagasságod színe elé merészelttem járulni a fentiekkel. Azonban tanár vagyok, aki kétségbeesetten gondolok arra, hogyan fogjuk kiirthatni a gyomot a fenti borzalmakat látott, hallott s fentiekkel megmértelyezett kis magyar testvéreké lelkéből, hogyan lesz módunk alakítgatni bennünk Isten Szent képemását, magyar vagyok, aki megborzong arra a gondolatra, mi lesz a sorsa Amerikában élő kb. 3 millió magyar testvéremnek, ha az ellenség a honi 800 ezer, félvérekkel együtt állítólag másfél millió tömeggel kapcsolatos eljárás viszonzására szánja rá magát bosszúból, amit jogos gondolnom, ha a honi légitámadások alkalmával ártatlanul legéppuskázott mezei munkástestvérekre, a budapesti romba döntött munkáslakások tömegére gondolok, akik és amik semmi esetre sem tekinthetők hadi célpontoknak, s végül, de nem legutolsó sorban: katolikus vagyok (őseim között tudtommal csak katolikus volt), egy Schütz Antalnak⁶⁶, Marczell Mihálynak⁶⁷, boldogult Mihályfi Ákosnak⁶⁸ ma is rajongó tisztelője, aki a szent theológiának a budapesti egyetemen externistaként⁶⁹ 13 éve elvégzése alatt és óta most is élvezem a fenti két úrnak becsülését, s élveztem annak idején boldogult Mihályfi Ákos Ő méltósága atyai szeretetét. Lehetetlen tehát, hogy belém ne vájta legyen fogait a fenti – habár bírói eljárás módjára általam nem bizonyítható, de szavahihető embertársaimtól – köztük a fen megnevezett apácafőnöknőtől, s egy, e jelenlevélben nem említett százados lapjának olvasása, aki szerint Sopronban hasonlók történtek; ma olvastam Sopronból jött lapját; a recept úgy látszik, mindenütt ugyanaz: gheftóba vitel, kifosztás, bewaggonírozás, kiszállítás – hírek hallatára a szégyen és keserűség, hogy ilyen gyalázat történhetett Szent István országában, s éppen abban az évben, amikor felmagasztosult lélekkel hódolhatunk a szent királyleány, Árpádházi Szent Margit emlékének szentté avatása alkalmával országszerte triduumokkal⁷⁰, ünnepségekkel abban a szent büszkeségben, hogy habár törpe, de mégis unokái vagyunk lélekóriásoknak, szent magyaroknak.

⁶⁶ Schütz Antal (1880–1953) egyetemi tanár, 1916-tól 1946-ig, nyugdíjazásáig a budapesti egyetem Hittudományi Karán a dogmatika nyilvános rendes tanára. Egyik nevezetes publikációja Prohászka Ottokár összegyűjtött munkáinak 25 kötetben való publikálása (1928–1929).

⁶⁷ Marczell Mihály (1883–1962) pap, egyetemi tanár, Budapest ostroma idején számos üldözöttet mentett meg, segítkezett. 1945-ben Mindszenty biztosa a fővárosban. 1952-ben állásától megfosztották, megbízott előadó a Hittudományi Karon.

⁶⁸ Helyesen: Mihályfi Ákos István (1862–1937) egyetemi tanár, a Hittudományi Karon a lelkipásztorkodástan nyilvános, rendes tanára.

⁶⁹ Externista: külsős (latin).

⁷⁰ Három napnyi időszak – triduum sacrum – nagycsütörtök-nagypéntek-nagyszombat; templombúcsú előtt nagybőjtben vagy adventkor tartott háromnapos beszéd-, illetve ájtatosság sorozat.

Kényszerített levellem megírására az, hogy akkor, amikor óriási hiány van orvosokban, szakemberekben, rég bevált kitűnő orvosok, elsőrendű szakemberek kerülnek hasonló sorsra, idős, köztiszteletben évtizedeken át részesült urak és hölgyek, világháborús kitüntetések jogos birtokosai, izzig-vérig magyar lelkek, keresztény hitsorsosok (akiknek az a szerencsétlenségük, hogy *csak* 7. éves koruk után kereszteltettek meg) egy szegedi kat. lelkész szerint olyanok, akik exponensei voltak valamelyik egyházközségünknek, ragyogó keresztény múlttal bírnak, kerültek gonosztevőkkel szemben is túlon-túl erős, embertelen eljárás alá.

Kényszerített levellem megírására az az aggasztó tünet, hogy éket vertek közénk akkor, amikor mindnyájunknak a legteljesebb erővel össze kellene fognunk, s az a visszataszító hatás váltódott ki, hogy egyesek már sajnálkozni sem tudnak a légi terrortámadások magyar testvér-áldozatain, mondván, hogy annál nagyobb terrortámadás el nem képzelhető, amely részünkről ért velünk együtt békésen, köztiszteletben *élt*, hasznot hajtó, asszimilálódott vagy az asszimilálódás útján járó, sőt: öntudatos keresztény életet élő polgártársainkat, mikor kivertük otthonaikból, kifosztottuk, s vadállati kegyetlenséggel útnak indítottuk messze idegenbe, kegyetlen sorsnak, esetleg biztos halálnak téve ki őket.

Ma már ott vagyunk, hogy fekete listák („Kiken kell bosszút állani?) készülnek titokban, s mindegyik félnek vannak kiszemeltjei: nyilasoknak (akik nyíltan hangoztatják: „Most majd elbánunk a zsidóbérencekkel” – értve rajtuk nem egyszer mély hitéletet élő katolikusokat, papokat) ép[p]úgy, mint ellenfeleiknek. Magam is tudok egy nyilasról, aki hír szerint 120 embert tett feketelistára, s első fokon internálásra ítélték, amitől a fellebbezés folyamán állítólag pártja közbelépésére megmenekült. Feltámadt nagyon természetesen a bosszú és harag érzete az elhurcoltak otthonmaradottjaiban, hisz apát hitvesétől, fiától, leányától, anyát piciny gyermekétől (Székesfehérvárott pl. egy nőt a szülés után egy héttel vittek el, gyermekét kint hagyva, mert ez a rendelet értelmében kereszténynek számít), kenyérkeresőjétől szakítottak el.

Bátorkodom megemlíteni, hogy fentieket megírtam Dr. Schütz Antal Profesz-szor Úr Ő méltóságának, arra kérve, hogy járjon közben a vele jóviszonyban levő Imrédy Béla⁷¹ Ő excellenciájánál, s bírja rá intervencióra: induljon meg végre az embertelen és kereszténytelen eljárás kiküszöbölése és jogorvoslás, mert ami itt folyik, az már nem antiszemitizmus, hanem antichristianizmus. Mi, akik lent élünk, látjuk a durva kinövéseket és elfajzásokat. Amikor az edzett csendőrök visszaborzadnak, s így nyilatkoznak: „Megundorodtam pályámtól!”, amikor egyébként finom lelkű leányok a fentebb említett sportcsarnokban kínlódottakkal kapcsolatban gyűlölettel égve így beszélnek: „Bárcsak beléjük csapott volna

⁷¹ Imrédy Béla (1891–1946) közgazdász, politikus, 1932–1935 között Gömbös Gyula kormányában pénzügyminiszter, 1938–1939-ben miniszterelnök, jelentős szerepet játszott az elsőnek és másodikként nevezett zsidótörvény (1938:XV. és 1939:IV. tc.) előkészítésében. Amikor kiderült, hogy egyik dédnagyanyja izr., r. k. konvertita volt, a kormányzó lemondásra kényszeríti. Szélsőségesen náci-barát, 1944. március 19-én a németek első számú miniszterelnök-jelöltje, kinevezését Horthy akadályozza meg zsidó származására hivatkozva. A Sztójay-kormányban 1944. május 3-tól tárca nélküli közgazdasági miniszter, a zsidók kirablásának egyik fő irányítója. Amikor nemtetszését fejezi ki a Weisz Manfréd-vagyon német kézre juttatása miatt, leváltják. A világháború után népbíróság elé állítják, halálra ítélik, kivégzik.

pénteken 6 bomba!” (előttem fakadt ki az illető, mikor az akkor lefolyt légitámadásról beszélgettünk ketten.) – akkor elérkeztünk a magaslathoz.

Találól, ha a fent közölt hírek igazak, már pedig ezek igaz voltában nincs jogom kételkedni, egyik, mindennapi áldozó időse nőismerősöm megállapítása: „Az 1919. évi magyar bolsevizmus minden borzalma semmi volt a nálunk most lefolyó „kereszténymentő” munka élet- és értékpusztításához képest.”

Aggaszt az a mérhetetlen erkölcsi eldurvulás, amelynek sajnálatos tanújeleit már észlelni módomban volt: káröröm hitéletet élő férfi részéről, látva az itteni zsidók megaláztatás[á]t, hallva azok kínzását és kismizmizését, nem is dombóváriban a kapzsiság megszületését s a vágyat, hogy anyagi, illetéktelen haszonhoz jusson – intelligenseknél ép[p]úgy, mint az alsó néposztálybelieknél, egy apáca felsóhajtása előttem, mikor megemlítette azt az álhírt, hogy Endre László merényletnek lett az áldozata: „Bárcsak végeztek volna velem!”

Az általam tapasztaltakra esküt merek tenni, a mások előadásából ismert fenti eseményeket, ha peremptorikusan⁷² bizonyítani nem is áll módomban, mégis kénytelen vagyok valóban megtörténteknek elfogadni egyrészt többeknek, akik egymást alig ismerik, és általam szavahihető részben szem- és fültanúk, maguk is az eseményeken keresztületesek (előadásainak egyöntetősége folytán, másrészt komoly, magas papi méltóságot viselő urak nyilatkozata folytán), egyik budapesti pápai prelátus pl. így fakadt ki előttem: „A gazemberek! Az istentelenek!” Előfordult, hogy mikor megkezdtem valaminek az elbeszélését, az eset további folytatását már tőle hallottam; mint ha csak ezt mondta volna: „Nemde, így történt?” Természetesen a dombóvári esetekről tőlem hallhatott először, de analóg esetekből már következtethetett, mert az eljárás mód mindenütt ugyanaz volt.

Eminenciád jóságos elnézését alázattal kérve vakmerőségemért s egyben, mint hazám Főpásztorának, atyai áldásáért mélységes hódolattal esedezve
Dombóvár, 1944. július hó 10-én.

Főmagasságod felszentelt kezeit fiúi hódolattal csókolja
Szerencsés Károly
áll[ami]. polgári iskolai tanár

Eredeti, géppel írott, kézzel, tintával javított tisztázat.

PL-Archivum Privatum Serédi-„U+Vegyes; Zs”-Szerencsés József

A levél utolsó oldalára kézzel, tintával a következőket írták: „Nagyságos Tanár úr! Szíves köszönetet mondok f. h. 10-én kelt nagybecsű soraiért és az azokból kiáramló keresztény felfogásért. A levél tartalma nem új előttem. Nem rajtam múlik, hogy a levélben foglaltak megtörténhettek.

Fogadja, stb.

Esztergom, 1944. július 17.

bíboros hercegprímás

Nagyságos

Szerencsés József úr

áll. polg. isk. tanár. – Dombóvár, Széchenyi u. 25.

⁷² Peremptorikusan = döntően, végérvényesen (latin).